

DESKRIPCE A REFERENCE

Petr KOŤÁTKO

DESCRIPTIONS AND REFERENCE

The first part pleads for the Fregean account of definite descriptions as expressions referring to the objects which satisfy them. In particular, it attempts to give a clear sense to the idea of a description's referentially contributing to the truth conditions of the complete utterance, even if the Russellian specification of truth-conditions is accepted. The second part examines a special case in which a description (like in Donnellan's referential use) can be thought of as referring to an object which does not satisfy it. This leads to the general question of the role of agreement between the speaker's and the audience's beliefs in the determination of reference and utterance meaning. The question is discussed from the point of view of the Davidsonian account of utterance meaning as constituted by the match between speaker's actual communicative intentions and audience's hypotheses about these intentions: The third part provides arguments in favour of an alternative account of utterance meaning as a set of the normative consequences of the utterance and shows that a corresponding question makes sense even there.

Podle odhadu Pavla Tichého (srov. [24]), 99 procent filosofů zastává názor, že identifikační deskripce² (jsou-li užity ve smysluplné větě) se chovají fregeovským způsobem, t.j. referují k objektu, který je splňuje. Můj odhad se poněkud liší: vychází mi, že v současné filosofii jazyka výrazně převládá russellovské pojetí, podle nějž deskripce, alespoň ve svém standardním užití, neplní referenční funkci, a správná logická analýza je musí nemilosrdně eliminovat ("analyze away") pomocí predikátů, kvantifikátorů, proměnných, výrokově logických spojek a znaku identity. Osobně bych dal přednost tomu, aby se potvrdil Tichého odhad. Odpůrcům Fregeho pojetí nelze upřít obdivuhodnou invenci: jejich argumenty vynikají originalitou a subtilností, zatímco důvody, které mi brání poddat se jejich sugestivní síle, jsou banální a jednoduché. Čtenář se o tom bude moci přesvědčit v první části stati: pokusím se v ní stručně vyložit, proč si přese všechno zachovávám názor, že fregeovské pojetí nejlépe postihuje úlohu deskripce v jazykové komunikaci.³ Odpůrce zde bude zastupovat Francois Récanati, autor zřejmě nejlivnější knihy o referenci 90. let. Ve druhé kapitole se krátce zastavíme u tzv. referenčního užívání deskripce v Donnellanově smyslu, a pak budeme obsírně diskutovat jeden specifický případ příbuzné povahy: do centra pozornosti se přitom dostane otázka, jakou roli hraje shoda v přesvědčcích mluvčího a adresáta v determinaci významu promluvy

(v níž byla užita deskripce). Budeme se jí věnovat se vši pedantskou rozvleklostí, jakou dovoluje rozsah časopiseckého článku: důvodem je zásadní význam, kterého tato otázka nabývá ve světle velmi populárního pojetí významu promluvy, jemuž budeme pro stručnost říkat "davidsonovské". Ve třetí kapitole se dokonce ukáže, že jistá obdoba této otázky dává dobrý smysl i na bázi alternativního pojetí významu promluvy, které autor (na znamení svých sympatií) označuje jako "institucionální".

(I) Jak fungují deskripce

Pokud to mohu posoudit, dosavadní diskuse o deskripcích nijak neotřáslы naivním obrazem jazykové komunikace, v němž je referenční užívání deskripcí přirozenou součástí jejich komunikativní role. Obecně vzato, jazyk nám poskytuje různé prostředky pro identifikaci objektu, o němž chceme vypovídat: můžeme jej pojmenovat vlastním jménem nebo k němu odkázat pomocí indexického výrazu, (podpořeného ukazovacím gestem, pokud je to možné), nebo jej můžeme určit pomocí vlastností, které ho odlišují od všech ostatních předmětů. V epistemickém smyslu není tento druh identifikace o nic slabší (volnější, prázdnější, atd.) než předchozí. Odpůrci referenčního pojetí deskripcí rádi poukazují na to, že na užití deskripce, např. "současná anglická královna", můžeme reagovat otázkou "a kdo je to?" nebo k ní připojit frázi "at' je to kdokoli". Těžko říci, co se tím má dokázat, když totéž platí o vlastních jménech jako "Alžběta II" nebo indexických výrazech jako "tamta paní". Dodatek "at' je to kdokoli" znamená jenom to, že další způsoby identifikace ponecháváme otevřené, a otázka "kdo je to?" znamená, že z nějakého (epistemického nebo praktického) důvodu nás určitý způsob identifikace v dané situaci neuspokojuje a uvítali bychom nějaký jiný. To neznamená, že ten způsob identifikace, který máme k dispozici, je slabý nebo neúplný, t.j. že sám o sobě nestačí k tomu, aby vyčlenil z univerza přesně jeden předmět. Pokud někdo namítne, že otázka "kdo je to?" má jinou funkci, když reaguje na deskripci, a jinou, když reaguje na jméno nebo indexický výraz, bude muset říci něco navíc: jeho námitka bude relevantní teprve tehdy, když prokáže, že tento rozdíl je založen na absenci identifikačního určení v prvním případě a jeho přítomnosti ve druhém.

Přiznáme-li deskripcím plnohodnotnou identifikační funkci, ztratí tím sílu jedna z nejčastějších námitek proti pojetí deskripcí jako referenčních výrazů. Argument, který mám na mysli, vychází z předpokladu, že abychom porozuměli promluvě obsahující referenční výraz, musíme být schopni

identifikovat referent: to se ale zdá být v rozporu s tím, že promluvě vykonané užitím věty

(1) Americký prezident je vegetarián

rozumíme i tehdy, nevíme-li, kdo splňuje deskripci "americký prezident". Ve skutečnosti zde žádný rozpor není: rozumíme-li větě (1), víme velmi dobře, o kom se vypovídá v promluvě vykonané jejím užitím, protože věta nám podává jeho deskriptivní identifikaci. Nejsme-li schopni připojit žádnou další identifikaci (např. jméno), nijak to nezpochybňuje fakt, že určení, které máme k dispozici, vyčleňuje z univerza přesně jedno individuum. Namítne-li někdo, že nemusíme vědět, které individuum, vrací diskusi na začátek. V triviálním, ale zcela legitimním smyslu samozřejmě víme, které individuum: to, které je americkým prezidentem, podobně jako víme, které individuum je vyčleněno jménem "Bill Clinton": totiž Bill Clinton.⁴

F. Récanati poukazuje na to, že v pravdivostních podmínkách vět typu (1) se neangažuje žádné konkrétní individuum: věta je pravdivá vzhledem k nějakému možnému světu w právě tehdy, když ve w existuje přesně jedno individuum, které je americkým prezidentem, a když je toto individuum zároveň vegetariánem (srov. [15], 9)⁵. Tento truismus je jakýmsi nedopatřením běžně vydáván za argument proti fregeovskému pojetí deskripce. Na tom, že věta (1) sama o sobě neidentifikuje žádné individuum jako relevantní pro její pravdivostní podmínky, se snadno shodneme už proto, že věta (1) sama o sobě žádné pravdivostní podmínky nemá: poskytuje jen obecný návod pro specifikaci pravdivostních podmínek svých možných užití. Zastánci i odpůrci Fregeho pojetí se shodnou na tom, že promluva vykonaná užitím věty (1) je pravdivá právě tehdy, když ve světě a čase, vzhledem k němuž je věta užitá, existuje přesně jedno individuum, které je americkým prezidentem, a toto individuum je vegetariánem. Zastánci Fregeho pojetí na to mohou navázat konstatováním, že je-li splněna první podmínka, je tím vyčleněno individuum, jehož stravovací návyky rozhodují o pravdivosti či nepravdivosti promluvy. Svět a čas, vzhledem k němuž je věta užitá, musí být samozřejmě fixně určen, má-li promluva vyjadřovat kompletní propozici. To s sebou nenese žádný dodatečný problém: věty typu (1) fungují tak, že pokud není explicitně řečeno (nebo implikováno kontextem) něco jiného, vztahuje se jejich užití k tomu světu a času, v němž jsou užitá.

O něco složitější je to s fungováním deskripce v modálních kontextech. Větu

(2) Je možné, aby americký prezident byl vegetarián,

je možné číst dvojím způsobem, podle toho, jak chápeme dosah ("scope") deskripce. Pripíšeme-li jí úzký dosah (takže spadá do dosahu modálního operátoru), říká se užitím věty (2), že existuje možný svět w , ve kterém to individuum, které je ve w (v čase promluvy) americkým prezidentem, je vegetarián. Přiznáme-li naopak deskripci široký dosah, říká se užitím věty (2), že existuje možný svět w , ve kterém osoba, která je v aktuálním světě (v čase promluvy) americkým prezidentem, je vegetarián. Deskripce zde funguje jako rigidní designátor v Kripkeho smyslu, což znamená, že vzhledem ke všem možným světům slouží k označení téhož individua (totiž toho, které jí splňuje v aktuálním světě). Věta (2) plní při obou interpretacích rozdílnou komunikativní funkci: v prvním případě ji můžeme charakterizovat tak, že užitím (2) se vypovídá o úřadu amerického prezidenta, ve druhém tak, že se vypovídá o Billu Clintonovi. Pokud z kontextu není zřejmé, která interpretace je relevantní, je dané užití (2) dvojznačné. Užije-li větu mluvčí M v kontextu, který fixuje druhé (fregeovské) čtení, můžeme promluvu reprodukovat v modu *de re* slovy:

(3) M řekl o Billu Clintonovi, že je možné, aby byl vegetarián,

a to nezávisle na tom, zda M ví, že americký prezident se jmenuje Bill Clinton, a zda by byl ochoten užít asertivně větu

(4) Bill Clinton je vegetarián.

Podstatné pro pravdivost (3) je to, že užití (2) uvedlo M do vztahu k Billu Clintonovi jako k tomu individuu, které hraje relevantní roli v pravdivostních podmínkách jeho promluvy.

F. Récanati trvá na tom, že deskripce referuje nerigidně i při druhém čtení věty (2) (v němž deskripce stojí mimo dosah modálního operátoru): v tomto případě se užitím (2) podle Récanatiho říká, že osoba, která je americkým prezidentem v aktuálním světě, je vegetariánem v nějakém jiném světě - ale tato osoba není určena a nemusí jí být nutně Clinton. "Věta neříká, který svět by měl hrát roli 'aktuálního světa': vzhledem ke kterémukoli světu w je 'aktuální svět' právě w " (srov. [15], 9-10). Jakou váhu asi může mít konstatování, že věta (2) neurčuje, "který svět by měl hrát roli 'aktuálního světa'"? Nelze popřít, že ani věta (4) sama o sobě neurčuje, který možný svět je relevantní pro referenční funkci jména "Bill Clinton".

Můžeme uvažovat o možných světech, v nichž je toto jméno uděleno při křtu (zápisem do matriky, atd.) různým osobám⁶, a věta (4) nás v tom nijak neomezuje. Jakmile je ale užitá v reálné promluvě, identifikuje jméno to individuum, kterému bylo přiděleno ve světě, v němž se odehrává promluva. Přesně totéž platí o větě (2): je-li užitá v kontextu, který uděluje deskripci široký dosah, vykonává deskripce svou identifikační práci automaticky v tom světě, v němž je užitá. Kdybychom si chtěli při interpretaci takové promluvy ponechat volnost pro přebíhání mezi různými kandidáty na roli světa, v němž deskripce plní svou identifikační funkci, měli bychom si počínat stejně i u vlastních jmen a u indexických výrazů.

Nic z toho, co bylo řečeno, nám nebrání přijmout russellovskou analýzu vět typu (1), pokud ji chápeme jako princip specifikace pravdivostních podmínek tvrzení vykonaných užitím takových vět (*locus classicus* je samozřejmě Russellova stat' [16]). Podle tohoto principu je asertivní užití věty (1) pravdivé tehdy a jen tehdy, když ve světě a v čase, vzhledem k nimž je věta užitá (což je typicky svět a čas, v němž je věta užitá), jsou splněny tyto podmínky:

(a) existuje přinejmenším jedno individuum, které je americkým prezidentem;

(b) existuje nanejvýš jedno individuum, které je americkým prezidentem;

(c) kdokoli je americkým prezidentem, je vegetarián.

Tuto ekvivalenci uznává i P. Strawson ve své kritice Russellovy teorie. Něco jiného je ale připustit, že asertivním užitím věty (1) se *tvrdí* konjunkce propozic (a), (b), (c). Strawson, jak známo, trvá na tom, že propozice (a) a (b) se při užití (1) netvrdí, ale *presuponují*: jejich funkce spočívá v tom, že uvádějí do komunikace (jako předpoklad aktu tvrzení) pojmové určení sloužící k identifikaci individua, o němž se užitím (1) tvrdí, že je vegetarián (srov. zejména [21] a [22]). Záleží nyní na našem pojmu presupozice, zda z této teze vyplyne strawsonovský závěr, že nepravdivost (a) nebo (b) způsobuje, že promluva vykonaná užitím (1) nemá pravdivostní hodnotu. Strawsonův závěr je nasnadě, pokud užíváme logický pojem presupozice (propozice p presuponuje propozici q právě tehdy, když pravdivost q je nutnou podmínkou pravdivosti p stejně jako nepravdivosti p).⁷ Situace se změní, užíváme-li pragmatický pojem presupozice, který necharakterizuje logický vztah mezi propozicemi, ale jejich komunikativní funkci. Podle Strawsonovy pragmatické charakteristiky presupozic spojených se singulární referencí se (a) a (b) při asertivním užití (1) presuponují v tom smyslu, že se neuvádějí do komunikace jako nová informace, ale jako identifikační znalost

("identifying knowledge"), o níž se předpokládá, že ji adresát má předem k dispozici. Jinými slovy, mluvčí se asertivním užitím (1) dovolává této znalosti na straně adresáta.⁸ Pak ovšem zůstává otevřena možnost ohodnotit případ, kdy (a) nebo (b) je nepravdivé, russelsovsky, t.j. tak, že tvrzení vykonané užitím (1) je rovněž nepravdivé.

(II) Zvláštní případy

II/1 Referenční fungování deskripce podle Donnellana

Mnozí autoři, kteří obecně upírají deskripčním referenční funkci ve Fregeově nebo Strawsonově smyslu, připouštějí jako specifický komunikativní fenomén referenční užití deskripce v Donnellanově smyslu. Donnellan (viz [3]) poukázal na to, že v určitých situacích je deskripce evidentně užitá k tomu, aby referovala k nějakému objektu (v rozporu s Russellovou teorií), a že tento účel může být naplněn i tehdy, když zamýšlený objekt deskripce nespĺňuje (v rozporu se Strawsonovou teorií). Představme si (podle návodu L. Linského), že společně pozorujeme muže X a ženu Y , a že mě chování X vůči Y inspiruje k poznámce:

(5) Její manžel je k ní galantní.

Pak máte dobrý důvod interpretovat mé užití věty (5) jako tvrzení o X , protože je zřejmé, že to je osoba, jejíž chování jsem zamýšlel komentovat. Dejte tomu, že X a Y jsou ve skutečnosti "pouze" milenci, zatímco manželem Y je nepřítomná osoba Z . Stále se zdá přirozené říci, že jsem vykonal tvrzení o X a nikoli o Z , přestože Z a nikoli X splňuje užitou deskripce. V daném případě je evidentní, že mluvčí věří, že deskripce splňuje X . Ale Donnellan ukazuje, že referenční užití deskripce v jeho smyslu se neváže na tuto podmínku. Jeho příklad je situován v monarchii, v níž se trůnu zmocnil uzurpátor X . Donnellan konstatuje, že mluvčí může užit věty

(6) Král je na lovu

k vykonání tvrzení o X i tehdy, když nevěří, že X je (legitimní) král, a dokonce i tehdy, když je adresátovi zřejmé, že mluvčí nevěří, že X je král. (Slovo "král" zde budeme chápat jako elipsu identifikační deskripce D :

předpokládáme, že země, o níž jde, je zřejmá z kontextu, a že přívlastek "současný" je vynechán jako nadbytečný.)

Myslím, že tento příklad zasluhuje obšírnější komentář. Předpokládejme, že ve společenství S jsou splněny následující podmínky:

(i) Nikdo v S nevěří, že X splňuje D .

(ii) Nikdo v S nevěří, že (i) není pravda (t.j. že někdo v S věří, že X splňuje D).

(iii) Nikdo v S nevěří, že (ii) není pravda (t.j. že někdo v S věří, že někdo v S věří, že X splňuje D .)

(iv) Nikdo v S nevěří, že (iii) není pravda.

Atd. in infinitum.

Přesto je ve společenství S možné užívat věty (6) k vypovídání o osobě X , a dokonce to může být velmi rozšířená praxe (z důvodů, které není třeba vysvětlovat nikomu, kdo žil v totalitním systému). Řekněme, že v emigraci žije osoba Y , která splňuje identifikační deskripci D . Podle Kripkeho terminologie je Y sémantickým referentem D , resp. výrazu "král" užitého jako elipsy D . Nemůžeme ale dost dobře říci, že X je za podmínek popsaných v našem příkladu referentem výrazu "král" pro mluvčího ("speaker's referent") v Kripkeho smyslu. Podle Kripkeho charakteristiky je totiž referent výrazu V pro mluvčího objekt, k němuž mluvčí zamýšlí referovat pomocí V (což zahrnuje, že ho pro sebe identifikuje jinak než pomocí V), a současně se domnívá, že je identický se sémantickým referentem V (srov. [11], 256).⁹ Poslední podmínka není v našem příkladě splněna: s tím souvisí, že mluvčí neuzívá výrazu "král" k vypovídání o X proto, že věří, že X splňuje D , ale proto, že očekává, že adresát vztáhne výraz "král" k X . Vzhledem k zadání našeho příkladu navíc toto očekávání není založeno na přesvědčení mluvčího, že adresát věří, že X splňuje D . Je založeno na přesvědčení, že v daném společenství je zavedenou praxí užívat vět typu (6) k vypovídání o X a interpretovat jejich užití jako výpovědi o X . Nabízí se otázka, zda je na místě trvat na tom, že dané okolnosti neovlivňují sémantiku výrazu "král" (resp. deskripci D) v jazyce společenství S : co jiného než zafixovaný způsob užívání a interpretace výrazu by mohlo určovat jeho význam a referenční funkci?¹⁰

II/2 Reference a shoda v přesvědčcíchích

Přjděme k dalšímu případu. Opět půjde o užití deskripce D k referování k nějakému objektu X , který ji nespĺňuje: opět se ukáže, že reference je možná i tehdy, když mluvčí i adresát vědí, že X nespĺňuje D , a dokonce i tehdy, když o sobě navzájem nepředpokládají, že věří, že X spĺňuje D . Bude se tedy opakovat situace z příkladu o nepravém králi: tentokrát ale nebudeme předpokládat, že v komunikativní praxi (nějakého společenství nebo nějakého individua) se zafixovalo užívání D pro referování k X .

Představme si, že M a A se společně setkali s osobou X , která se jim představila jako předseda České akademie věd. M a A později nezávisle na sobě zjistili, že skutečným předsedou je jiná osoba Y . Po čase řekne M svému příteli A :

(7) Předseda České akademie věd mě pozval na oběd.

Otázka zní, jak má A identifikovat referenční funkci, s níž M spojuje deskripci "předseda české Akademie věd" ve své promluvě (pro stručnost: deskripci D). A analogicky z hlediska M : jakou referenční funkci by měl M spojovat s D , aby jeho komunikativní záměr mohl být považován za racionální? Jak bylo řečeno, M i A vědí, že deskripci D spĺňuje osoba Y , a nikoli osoba X . Přesto jsou zde stále následující možnosti:

(1) A si myslí, že M si myslí, že X spĺňuje D : na základě toho si A myslí, že M zamýšlí referovat svým užitím D k X .

(2) A si myslí, že M si myslí, že Y spĺňuje D , ale zároveň si A myslí, že M mu připisuje přesvědčení, že X spĺňuje D : to je pro A důvod si myslet, že M užil D s úmyslem referovat k X (protože M předpokládal, že A bude D vztahovat k X).

(3) A si myslí,

(a) že M si myslí, že Y spĺňuje D ,

(b) že M připisuje A přesvědčení, Y spĺňuje D ,

(c) že M si myslí, že A mu připisuje přesvědčení, že X spĺňuje D .

Pak má A důvod si myslet, že M volil D na základě následující úvahy: A si myslí, že já si myslím, že X spĺňuje D : když tedy užiji D , bude si A myslet, že zamýšlím referovat k X : takže D je vhodné (ve vztahu k A) pro referování k X . Na základě toho, že A připisuje M právě popsanou úvahu, domnívá se, že M užil D k referování k X .

Atd.

Máme zde tedy řadu, v níž se hypotézy A o přesvědčeních M mohou libovolně rozrůstat (t.j. řetěz: A si myslí, že M si myslí, že A si myslí.... se může neustále nastavovat), ale A má stále důvod interpretovat dané užití D jako referující k X .

Paralelní řadu můžeme konstruovat na straně M :

(1') M si myslí, že A si myslí, že X splňuje D : pak má M důvod užít D k referování k X .

(2') M si myslí, že A si myslí, že Y splňuje D . Ale zároveň si M myslí, že A mu připisuje přesvědčení, že X splňuje D . Pak bude u A předpokládat úvahu uvedenou v (1): to je pro M důvod užít D , pokud chce referovat k X .

Souhrnně můžeme tyto možnosti schematicky zaznamenat takto:

Na straně A :

(1) $V_{Ap} \& V_A V_M q$

(2) $V_{Ap} \& V_A V_M p \& V_A V_M V_A q$

(3) $V_{Ap} \& V_A V_M p \& V_A V_M V_A p \& V_A V_M V_A V_M q$

(4) $V_{Ap} \& V_A V_M p \& V_A V_M V_A p \& V_A V_M V_A V_M p \& V_A V_M V_A V_M V_A q$ atd.

Na straně M :

(1') $V_M p \& V_M V_A q$

(2') $V_M p \& V_M V_A p \& V_M V_A V_M q$

(3') $V_M p \& V_M V_A p \& V_M V_A V_M p \& V_M V_A V_M V_A q$

(4') $V_M p \& V_A V_M p \& V_M V_A V_M p \& V_M V_A V_M V_A p \& V_M V_A V_M V_A V_M q$ atd.

[p zastupuje propozici " Y splňuje D ", q zastupuje propozici " X splňuje D ", V_{Ap} čteme jako: " A věří, že p ", $V_A V_M p$ čteme jako: " A věří, že M věří, že p ", atd.]

Přesvědčení A o přesvědčeních M specifikované v (1) je (v rámci našeho příkladu) v každém případě nepravdivé, přesvědčení A specifikované v (2) je pravdivé, pokud M má přesvědčení specifikované v (1'), atd. Souhrnně řečeno, přesvědčení A pravdivě postihují přesvědčení M , pokud platí tyto kombinace: (2,1'), (3,2'), (4,3'), atd. A analogicky přesvědčení M pravdivě postihují přesvědčení A , pokud platí tyto kombinace: (1, 2'), (2,3'), (3,4'), atd. Předpokládáme, že oba partneři uvažují racionálně a že jsou splněny následující podmínky:

(a) M užil věty (7) k výkonu toho tvrzení, o němž se domníval, že je A přiřadí užití (7) ve své interpretaci,

(b) *A* interpretuje promluvu způsobem, který byl podle jeho názoru zamýšlen *M*.

Pak ve všech uvedených případech můžeme komunikaci považovat za úspěšnou v tom smyslu, že *A* správně identifikuje tvrzení, které *M* zamýšlel vykonat užitím věty (7), a to jako tvrzení, že *X* pozval *M* na oběd.

Pro dosažení tohoto potěšitelného výsledku ovšem není nutný první ani druhý typ shody: libovolná kombinace přesvědčení mluvčího a přesvědčení adresáta, jak jsou specifikována výše, zajistí stejný výsledek. Podle rozšířeného pojetí významu promluvy je nutnou a dostačující podmínkou toho, aby v promluvě bylo vykonáno tvrzení, že *r*, to, že mluvčí promluvu zamýšlí jako tvrzení, že *r*, a že tato intence je rozpoznána adresátem. Navrhují, abychom toto pojetí označovali jako "davidsonovské", na počest jeho prominentního zastánce.¹¹ Přijmeme-li je, pak v kterékoliv z nekonečného počtu situací, které lze popsat kombinací prvků našich dvou řad (za předpokladu (a) a (b)), užití věty (7) lze považovat za tvrzení, že *X* pozval *M* na oběd.

Přejdeme nyní k situacím, v nichž budou přesvědčení *A* a *M* současně pravdivá. Můžeme je charakterizovat takto:

(i) $V_{AP} \& V_A V_{MP} \& V_{MP} \& V_M V_{AP}$

(což je konjunkce (2) bez posledního konjunktiva a (2') bez posledního konjunktiva).

(ii) $V_{AP} \& V_A V_{MP} \& V_A V_M V_{AP} \& V_{MP} \& V_M V_{AP} \& V_M V_A V_{MP}$

(což je konjunkce (3) bez posledního konjunktiva a (3') bez posledního konjunktiva).

atd.

Ve všech těchto případech, na rozdíl od situací (1,2'), (2, 3'), atd., může *M* racionálně zamýšlet referovat užitím *D* jedině k *Y*. A korelativně, na rozdíl od situací (2,1'), (3,2'), atd., *A* může racionálně interpretovat užití *D* jen tak, že připíše *M* intenci referovat k *Y*. Chovají-li se oba partneři racionálně, pak ve všech těchto situacích je užití věty (7) míněno a interpretováno jako tvrzení, že *Y* pozval *M* na oběd.

Stále ještě nemůžeme říci, že jsme schopni charakterizovat všechny případy úspěšné komunikace. Naše možnosti se zvýší, když připustíme, aby se *q* vyskytovalo i v jiném než posledním konjunktiva (v prvním konjunktiva můžeme nahradit *p* pomocí *q* samozřejmě jen tehdy, když se vzdáme premisy, že *M* i *A* vědí, že předsedou Akademie je *Y*). Nabízí se následující princip:

(*P*) K úspěšné komunikaci (ve smyslu davidsonovského pojetí významu promluvy) dochází v kterékoli z kombinací, v nichž je v posledním konjunktivu charakteristiky přesvědčení mluvčího specifikována táž propozice jako v posledním konjunktivu charakteristiky přesvědčení adresáta.

(Bude-li v našem případě touto propozicí *p*, znamená to, že užití věty (7) bylo míněno a interpretováno jako tvrzení, že *Y* pozval *M* na oběd, a analogicky pro *q* a *X*.)

Poslední místo v našich konjuncích se zdá rozhodující pro výběr užití věty na straně *M* a pro interpretaci jejího užití na straně *A*. Snadno se ale přesvědčíme, že tomu tak nemusí být, a že úspěch komunikace v davidsonovském smyslu nevyžaduje ani shodu, kterou předepisuje princip *P*. Zvažme tuto variantu přesvědčení *M*:

(3'a) $V_{Mp} \& V_{MVAq} \& V_{MVAVMq} \& V_{MVAVMVAp}$

V tomto případě může *M* uvažovat například takto:

"*A* věří, že *X* je předseda a věří, že totéž si myslím já. *A* ovšem také věří, že mu přisuzují přesvědčení, že *Y* je předseda. Všechno ale nasvědčuje tomu, že *A* je příliš prostoduchý na to, aby uplatnil tuto hypotézu v interpretaci mé promluvy: při interpretaci bude vycházet ze svého přesvědčení, že předsedou je *X* a že já si myslím totéž." V takovém případě je pro *M* racionální užití věty (7), pokud chce tvrdit, že *X* pozval *M* na oběd.

A může mít paralelní přesvědčení:

(3a) $V_{Ap} \& V_{AVMq} \& V_{AVMVAq} \& V_{AVMVAVMp}$

a může uvažovat zcela analogicky jako *M* (t.j. korunou jeho úvahy bude předpoklad, že *M* je příliš prostoduchý na to, aby uplatnil při volbě užití věty své přesvědčení o tom, jaký názor mu připisuje *A*): v tom případě interpretuje promluvu jako tvrzení, že *X* pozval *M* na oběd, t.j. přesně jak zamýšlel mluvčí (viz 3'a). Uvažujme teď o jiné variantě:

(3b) $V_{Ap} \& V_{AVMq} \& V_{AVMVAq} \& V_{AVMVAVMq}$

A může buď uvažovat analogicky jako v předchozím případě nebo může využívat při interpretaci i přesvědčení specifikovaného v posledním konjunktivu. V obou případech bude pro něj racionální interpretovat promluvu jako

tvrzení, že X pozval M na oběd, t.j. stejně jako výše v případě (3a). A stejný výsledek vychází v případě, kdy A nemá žádné přesvědčení odpovídající poslednímu konjunkt.

Zdá se, že princip P bychom měli nahradit slabší variantou:

(P'): K úspěšné komunikaci (v davidsonovském smyslu) dochází v kterékoli z kombinací, v níž je v posledním *efektivním* konjunkt v charakteristice přesvědčení mluvčího specifikována táž propozice jako v posledním *efektivním* konjunkt v charakteristice přesvědčení adresáta. (*Efektivní* je každý konjunkt, který se aktuálně uplatňuje při volbě užitého výrazu na straně mluvčího nebo při volbě interpretace promluvy na straně adresáta.)

V každém případě vidíme, že úspěšná komunikace (v davidsonovském smyslu) se může zakládat na velmi omezené korespondenci mezi *relevantními* přesvědčeními mluvčího a adresáta. (Jako *relevantní* zde bereme v úvahu jen přesvědčení toho druhu, jaká jsou specifikována v řadách (1), (2)...; (1'), (2')... a v jejich výše uvedených modifikacích). Nevyžaduje *úplnou shodu* v tom smyslu, že všechna přesvědčení mluvčího o relevantních přesvědčcích adresáta a všechna přesvědčení adresáta o relevantních přesvědčcích mluvčího jsou pravdivá. A už vůbec nevyžaduje *vyčerpávající shodu* v tom smyslu, že mluvčí ví o všech relevantních přesvědčcích adresáta a obráceně. Taková shoda by musela zahrnovat nekonečnou řadu přesvědčení na obou stranách, jak je zřejmé z následující úvahy:

Předpokládejme, že M věří, že p . Vyčerpávající shoda vyžaduje, aby to A věděl, t.j. A musí věřit, že M věří, že p . Je-li to splněno, pak je to něco, o čem tentokrát M musí vědět (má-li zde být vyčerpávající shoda), t.j. M musí věřit, že A věří, že M věří, že p . Je-li splněno i to, pak o tom A musí vědět (má-li zde být vyčerpávající shoda), atd. *in infinitum*. A analogicky, když začneme přesvědčením A , že p .

Tuto vyčerpávající shodu v *přesvědčcích* můžeme interpretovat jako shodu ve *věděni*, pokud předpokládáme, že p je pravdivé, a pokud se spokojíme se slabým pojmem věděni jako pravdivého přesvědčení (a ponecháme stranou náročný postulát zdůvodněnosti přesvědčení). Pak jestliže M věří, že p , také ví že p a analogicky pro A . Pak ovšem jestliže M věří, že A ví, že p , také ví, že A ví, že p , a analogicky pro A , atd. *in infinitum*.

To, co jsme zde označili jako *vyčerpávající shodu*, hraje ve filosofii jazyka významnou roli pod titulem *vzájemné věděni* ("mutual knowledge"). S.Schiffer (viz [17])¹² definoval tento pojem jako první takto:

$K^*_{M \rightarrow A} P \equiv K_{M \rightarrow P} \& K_{A \rightarrow P} \& K_M K_{A \rightarrow P} \& K_M K_{A \rightarrow P} \& K_M K_A K_{M \rightarrow P} \& \dots \text{ in infinitum.}$

[" $K_{M \rightarrow P}$ "] čteme: " M ví, že p "; " $K^*_{M \rightarrow A} P$ " čteme: M a A vzájemně vědí, že p]

Schiffer s tímto pojmem původně spojoval naději na vyřešení problému nekonečného regrese v definici klíčového pojmu griceovské sémantiky, totiž pojmu významu promluvy pro mluvčího ("speaker's meaning"). Griceovská sémantika definuje tento pojem pomocí intencí mluvčího zaměřených na adresáta. Grice si hned na počátku uvědomil nutnost zachytit komunikativní otevřenost (transparenci) promluvy: jinak by nebylo možné odlišit komunikativní akt od jiných forem záměrného působení jedné osoby na druhou. Brzy se ovšem ukázalo, že při Griceově konstrukci definice významu promluvy vede snaha dostat tomuto požadavku k postulování intencí vyššího a vyššího řádu (příčemž intence řádu $n+1$ je intencí, aby intence řádu n byla rozpoznána adresátem), a to *in infinitum* (podrobnosti viz v [9]). Schiffer se domníval, že tento regres lze eliminovat pomocí pojmu vzájemného vědění: zjednodušeně řečeno, jeho definiens stanoví, že mluvčí zamýšlí nastolit vzájemné vědění mezi sebou a adresátem o tom, že mluvčí má vůči adresátovi určité intence. Zisk z tohoto tahu měl spočívat v tom, že griceovský nekonečný regres, který činí definici významu promluvy pro mluvčího psychologicky nerealistickou, se nahradí nekonečným regresem obsaženým v pojmu vzájemného vědění, který je psychologicky přijatelný. Schiffer sám později své přesvědčení o psychologické nevinnosti pojmu vzájemného vědění opustil, a zároveň přiznal, že jeho pokus tak jako tak nestačí k zastavení "špatného" griceovského regrese (srov. [17]).¹³

Bez ohledu na toto vyústění mělo Schifferovo zavedení pojmu vzájemného vědění do definiens dobrý smysl v rámci Griceova programu: bylo zřejmé, jaký problém mělo vyřešit. Otázka zní, zda je tomu tak i v našem případě. Clark a Marshall diskutovali v [7] příklad podobný naší historce o pohostinném předsedovi: dospěli přitom k závěru, že aby došlo k úspěšné komunikaci, musí mít mluvčí i adresát vzájemné vědění o tom, co splňuje užitou deskripci. Přeneseno na náš příklad a do naší terminologie, nutnou podmínkou toho, aby mezi M a A došlo k úspěšné komunikaci, je vyčerpávající shoda v relevantním vědění. Naše úvaha ale vedla k závěru, že stačí jakákoli dílčí shoda, která splňuje princip P' . Je pravda, že jsme se omezili na davidsonovský pojem úspěšné komunikace. Mohu si dobře představit náročnější pojem úspěšné komunikace (viz o tom níže), ale nedovedu si představit, jakou funkci by v něm mohl plnit postulát vyčerpávající shody v relevantních přesvědčcích (resp. v relevantním vědění). Podívejme se,

zda ho lze zdůvodnit poukazem na komunikativní transparenci. V Davidsonově pojetí je transparence významu promluvy dána tím, že mluvčí zamýšlí vykonat tvrzení (nebo jakýkoli jiný typ mluvniho aktu) s určitým propozičním obsahem a adresát rozpozná tuto intenci. Davidson se nedomnívá, že komunikativní intence mluvčího je definovatelná čistě psychologicky, a tedy bez užití sémantických pojmů (v našem případě že je možné eliminovat pojem "tvrzení" pomocí čistě psychologických pojmů), a krize Griceova programu mu zřejmě dává za pravdu. Vraťme se k našemu příkladu a předpokládejme, že *M* má intenci *I*: zamýšlí svou promluvu jako tvrzení, že *X* pozval *M* na oběd. Pro úspěch komunikace (t.j. pro naplnění intence *I*), a v rámci toho pro transparenci významu promluvy, je nutné a dostačující, aby *A* rozpoznal intenci *I*. Jakým způsobem k tomu *A* dospěje, a v rámci toho, jakým způsobem dospěje k identifikaci propozičního obsahu, který *M* zamýšlí komunikovat, a zda je to způsob, který zamýšlel nebo předpokládal *M*, je z hlediska úspěchu komunikace lhostejné. *M* může zamýšlet, aby k tomu *A* dospěl jistým způsobem (resp. předpokládat, že tomu tak bude), ale tento záměr je z hlediska transparence lhostejný: bylo by absurdní požadovat, aby *M* měl kompletní plán týkající se všech okolností, které ovlivní *A*-ovu interpretaci promluvy, a tím méně aby zamýšlel, aby tento plán byl rozpoznán adresátem.

(III) Institucionální pojetí významu promluvy a hypotézy o přesvědčeních mluvčího

Je zřejmé, že princip *P'*, a všechny předcházející úvahy o významu shody v přesvědčeních pro úspěch komunikace mají smysl jen na pozadí toho, co jsme nazvali davidsonovským pojetím významu promluvy. "Pragmatický" duch tohoto pojetí mu v očích mnoha současných filosofů jazyka dodává zvláštní přitažlivost: vzbuzuje naději, že při výkladu jazykové komunikace se obejdeme nejen bez pojmu významu jako entity *sui generis*, ale i bez pojmu sdíleného jazyka jako konvenčně fixované množiny syntaktických a sémantických pravidel (srov. [1] a [2]). Souhlasím s tím, že teorie významu by neměla předpokládat nic víc než to, co potřebuje k uspokojivému výkladu jazykové komunikace. Zároveň se domnívám, že davidsonovské pojetí významu promluvy je právě pro tento účel neadekvátní, a to díky dvěma kontroverzním premisám:

(a) předpokládá, že adresát, který identifikuje komunikativní intenci mluvčího jako záměr vykonat určitý mluvní akt, automaticky interpretuje promluvu jako výkon tohoto aktu;

(b) činí smysluplnost promluvy závislou na shodě komunikativní intence a interpretace, a předpokládá, že v případě této shody je význam promluvy určen aktuální intencí mluvčího spolu s interpretací zvolenou adresátem.

Zde jsou mé námitky:

Ad (a): První předpoklad padá, připustíme-li, že adresát může rozpoznat komunikativní záměr mluvčího, aniž ho uzná za naplněný. Platnost promluvy jako určitého typu mluvního aktu se může vázat na podmínky, jejichž splnění není pod kontrolou mluvčího. Adresát může připsat mluvčímu záměr vykonat danou promluvou určitý mluvní akt, což zahrnuje, že mu připisuje přesvědčení, že relevantní podmínky jsou splněny (pokud považuje záměry a přesvědčení mluvčího za konzistentní); ale zároveň se adresát může domnívat, že některá z těchto podmínek splněna není. Adresát může například připsat mluvčímu záměr vykonat rozkaz, a současně neuznat jeho promluvu jako rozkaz, protože mluvčímu nepřízná relevantní druh autority. Nebo může připsat mluvčímu záměr vykonat svou promluvou nějaký mluvní akt (tvrzení, rozkaz, slib, atd.), a zároveň považovat tento záměr za ne-naplněný, protože je přesvědčen, že některý z referenčních termínů užitých v promluvě nemá referent. Můžeme vést spor o to, nastává-li taková situace v případě, kdy mluvčí užije identifikační deskripci, kterou nic nesplňuje (a adresát o tom ví). Zastánci Strawsonovy teorie by měli říci "ano", a zastánci Russellovy teorie "ne". Přesněji řečeno, zastánci Strawsonovy teorie by měli odpovědět kladně za předpokladu, že adresát je rovněž zastáncem této teorie: pak by měli trvat na tom, že v případě, kdy promluva obsahuje deskripci, kterou nic nesplňuje, adresát neuzná, že v ní bylo vykonáno tvrzení.¹⁴ A analogicky v případě Russellovy teorie. Ti, kdo připouštějí referenční užití deskripci v Donnellanově smyslu, by měli pro případy, kdy je deskripce podle nich užitá tímto způsobem, na naši otázku odpovědět stejně jako Strawson.

Ad (b): Druhý předpoklad davidsonovského pojetí činí význam promluvy závislý na aktuálních mentálních stavech mluvčího a adresáta: to je nutně nepřijatelné pro ty, kdo chápou význam promluvy jako institucionální komunikativní status přiřazený promluvě společenskými principy s normativní silou. ("Promluvou" se zde míní užití věty v konkrétním kontextu, který tvoří veřejná, t.j. všem účastníkům komunikace principiálně stejně dostupná, fakta.) Pro institucionální pojetí významu promluvy mluvím především to, že nám umožňuje vyložit objektivní normativní důsledky promluv. Kdyby byl

mluvní akt vykonaný v promluvě konstituován pouhou shodou mezi soukromými intencemi mluvčího a soukromými hypotézami adresáta, není zřejmé, jak by mohl slib nastolit objektivní závazek (a nejen pocit povinnosti na straně mluvčího nebo očekávání na straně adresáta). Právě tak není zřejmé, jak by mohlo tvrzení, že *r*, objektivně zavázat mluvčího k přesvědčení, že *r* (a učinit ho tak kritizovatelným v případě, že z jeho chování resp. z okolností promluvy vyjde najevo, že nevěří, že *r*).

Z opačné strany zaznívá námitka, že pojetí, které odvozuje význam promluvy z nadindividuálních principů, jej *eo ipso* vyjímá z kompetence mluvčího: mluvčí může zamýšlet vykonat svou promluvou akt *A1* a domnívat se, že uspěl, zatímco ve skutečnosti vykonal akt *A2*. Zastánci institucionálního pojetí významu promluvy v tom nemusí vidět fatální problém: prohlásí prostě, že zapojit se do jazykové komunikace znamená stejně jako v řadě jiných případů vstoupit na půdu, na níž výsledek našeho jednání neurčují v poslední instanci naše intence, ale principy fungující nezávisle na nich. Davidsonovské pojetí má ostatně důsledek podobného druhu: je-li podmínkou výkonu mluvnického aktu shoda mezi intencí mluvčího a interpretací adresáta, nemá mluvčí kontrolu nad tím, zda vykonal zamýšlený akt, pokud nemá evidenci o tom, zda adresát správně určil jeho intenci. Může se tedy domnívat, že vykonal smysluplnou promluvu, dejme tomu mluvnický akt *A1*, a mýlit se v tom, protože adresát neinterpretoval promluvu zamýšleným způsobem.

Mohlo by se zdát, že institucionální pojetí významu promluvy neponechává žádný prostor pro úvahy, jimiž jsme se zabývali v kap. II/2. Referentem daného užití deskripce *D* je prostě to, co ji splňuje v aktuálním světě v čase užití: referent je tak určen jazykovými konvencemi fixujícími smysl *D* a stavem světa (v relevantním ohledu, který je vymezen smyslem *D*). Anti-individualistické stanovisko nás ale k ničemu takovému nezavazuje: neimplikuje dokonce ani existenci jazyka jako konvenčně fixované množiny syntaktických a sémantických pravidel. Předpokládá nadindividuální principy determinující význam promluvy s normativní silou, ale jejich podobu ponechává otevřenou: mimo jiné nevylučuje, že v nich hrají podstatnou roli principy utváření zdůvodněných hypotéz o intencích a přesvědčeních mluvčích. Institucionální princip determinace významu promluvy může v nejobecnější podobě vypadat takto: promluva má ten význam, o němž lze odvodněně (t.j. ve shodě se standardy odůvodněnosti platnými v daném společenství) předpokládat, že byl zamýšlen mluvčím. Tento princip nás nevrací k individualistickému pojetí, protože nepřipisuje žádnou roli v determinaci významu promluvy aktuálním intencím a přesvědčením mluvčího:

relevantní roli hrají nadindividuální standardy formování odůvodněných hypotéz o intencích a přesvědčeních mluvčího a veřejná (t.j. všem účastníkům komunikace principiálně stejně dostupná) fakta, na něž se tyto standardy aplikují v případě konkrétní promluvy. Takový princip může velmi dobře určovat význam promluvy s normativní silou: v tom případě je každý zavázán přijmout jeho verdikt, pokud se nechce (dis)kvalifikovat jako neracionální nebo špatně informovaný o okolnostech promluvy. To samozřejmě nevyžaduje, aby při aplikaci na relevantní fakta dával vždy jednoznačný výsledek: ale tam, kde tomu tak je, konstituuje význam promluvy, který je schopen mít objektivní normativní důsledky.

Specifikace tohoto principu pro deskripce může vypadat takto: referentem daného užití deskripce *D* je ten objekt, o němž lze odůvodněně předpokládat, že byl jako referent zamýšlen mluvčím. Legitimní součástí identifikace tohoto předmětu je pak vytváření hypotéz (opět ve shodě se společenskými standardy odůvodněnosti) o relevantních přesvědčeních mluvčího ve smyslu kap. II/2. V tomto typu přesvědčení hraje, jak víme, podstatnou roli pojem splňování deskripce: součástí vytváření hypotézy o těchto přesvědčeních je tedy také vytváření hypotézy o (konceptuálním) smyslu, který s deskripcí *D* spojuje mluvčí v rámci své promluvy. Okolnosti promluvy mohou být tak specifické, že můžeme mít důvody předpokládat, že jde o smysl, který mluvčí přiřazuje *D ad hoc* pro konverzaci s daným adresátem nebo dokonce jen pro danou fázi konverzace. Nebo můžeme mít důvod předpokládat, že jde o smysl, který je (relativně) fixně přiřazen *D* v idiolektu mluvčího. Můžeme mít důvod se domnívat, že idiolekt mluvčího je (v daném ohledu) více či méně netypický. Nebo můžeme mít naopak důvod věřit, že se (v daném ohledu) shoduje s jazykem sdíleným členy daného společenství, předpokládáme-li něco takového. Princip obecně upravující tuto věc může znít takto: je odůvodněně předpokládat, že mluvčí užívá výrazy v tom smyslu, který mají ve sdíleném jazyce, dokud se neobjeví zvláštní okolnosti, které by svědčily o opaku. A k tomu může přistoupit princip obecně určující referenční funkci deskripce: je odůvodněně předpokládat, že mluvčí užívá deskripci k referenci k tomu objektu, který ji splňuje (což podle předchozího principu znamená: k objektu splňujícímu konceptuální určení, které je jejím smyslem ve sdíleném jazyce), pokud nenastanou zvláštní okolnosti svědčící o opaku.

Domnívám se, že principy tohoto druhu se blíží těm, které určují roli deskripce v reálné komunikaci, a obecně vzato, poměrně dobře charakterizují způsob, jakým se v komunikaci determinuje význam promluvy. Pro jistotu dodávám, že to neimplikuje *racionalistický* obraz komunikace v nějakém

extrémně silném smyslu: nenapadlo by mě tvrdit, že porozumět promluvě nutně znamená projít racionální procedurou utváření hypotéz (o intencích a přesvědčeních mluvčího), v níž se promyšleně uplatňují společenské standardy odůvodněnosti. Tak jako v běžných situacích nabýváme v reakci na vnější podněty spontánně přesvědčení, která jsou zdůvodnitelná podle kritérií racionality, aniž s těmito kritérii cílevědomě operujeme, lze předpokládat, že promluvám jiných osob obvykle spontánně rozumíme způsobem, který je zdůvodnitelný podle racionálních kritérií interpretace.

*Filosofický ústav AV ČR,
Jilská 1, 110 00 Praha 1,
E-mail: phil@mbox.cesnet.cz*

POZNÁMKY

¹ Tato studie vznikla v rámci řešení grantového projektu *Význam a komunikace*, reg. č. A0009504. Autor děkuje za podporu Grantové agentury Akademie věd ČR.

² Tento výraz je prozatímním vyústěním mých rozpaků nad překladem termínu "definite descriptions". Potřebujeme adjektivum, které by mezi deskripcemi vyčlenilo ty, k jejichž smyslu patří, že poskytují konceptuální kritérium pro vyčlenění přesně jedné entity z určitého univerza. Přívlasek "individuální" se nehodí, protože touto entitou nemusí být individuum: srov. deskripci "nejtypičtější vlastnost filosofů". Bezprostředně se nabízející přívlasek "určité" by zase mohl být v mnoha kontextech (např. ve větě "Určité deskripce mají referenční funkci") snadno chápán jako "některé". Čtenáře, které výraz "identifikační deskripce" irituje, snad upokojí to, že v následujícím textu budu pro stručnost užívat zkratky "deskripce".

³ Nepůjde přitom o víc než o obecný výklad mé motivace. S argumenty druhé strany jsem se pokusil vyrovnat v [8] a [10].

⁴ Pomijím zde deskriptivistické pojetí vlastních jmen, podle něž jméno identifikuje svého nositele prostřednictvím deskripce (nebo "trsu deskripcí" v Searlově smyslu): kdybychom je přijali, odpadla by nutnost dokazovat, že vlastní jména nereferují v o nic silnějším smyslu než deskripce.

⁵ Podobně argumentuje řada jiných autorů, např. Ch. Peacocke v [14], P. Tichý v [23] a S. Neale v [13], s. 22-3.

⁶ Abstrahuji zde od toho, že tomu tak je i v rámci aktuálního světa.

⁷ Užití tohoto pojmu presupozeice ve Strawsonově teorii vede k problémům, na které poukázal m.j. P. Grice v [4]. Srov. též S. Neale v [13].

⁸ To lze napadnout různými protipříklady. Např. mluvčí může bezpochyby užít smysluplné věty "Moje žena má nový klobouk", aniž předpokládá, že adresát ví, že mluvčí má ženu, a aniž manifestuje takový předpoklad. Přesto neřekneme, že užitím dané věty mluvčí tvrdí, že má ženu. Abychom i zde mohli uplatnit pojem presupozeice, musíme ho zeslabit zhruba takto: užitím věty *V* mluvčí presuponuje propozici *p* právě tehdy, když užitím *V* mluvčí manifestuje přesvědčení, že adresát věří, že *p*, nebo je alespoň ochoten přijmout *p* jako nekontroverzní východisko komunikace. Srov. definice presupozeice, které navrhli Stalnacker v [20] a Soames v [19].

⁹ Kripke ovšem výslovně upozorňuje, že abstrahuje od případů uvedeného typu (srov. [11], pozn. 22). Já zase abstrahuji od toho, že Kripke zavádí svou distinkci mezi sémantickým referentem a referentem pro mluvčího na úrovni idiolektu. Je zřejmé, že v jejím vymezení to nehraje klíčovou

roli: jde o kontrast mezi obecným (zavedeným) způsobem užívání a užitím *ad hoc*, ať už v komunikační praxi individua nebo společenství.

¹⁰ Situace může být komplikovanější. Dejme tomu, že ve společenství *S* převládá vědomí, že užívání slova "král", jak jsme ho popsali, je sice obecně rozšířené, ale nesprávné (že je v rozporu s tím, jak by se slova "král" mělo užívat). Někdo z toho vyvodí, že význam slova "král" zůstává v *S* nedotčen, někdo nikoli. "Nesprávné" zde má zřejmě morální význam: evidentně neznamená "v rozporu s potřebami komunikace", protože v našem příkladu slouží loajální užívání slova "král" k efektivnímu dorozumění. Davidson považuje jakýkoli pojem správnosti či nesprávnosti vyjadřování, který se neváže k podmínkám dorozumění, za irelevantní pro teorii významu. Srov. jeho nedávnou polemiku s M. Dummettem, zvl. [2].

¹¹ Podle Davidsona je význam promluvy konstituován okolností, že mluvčí zamýšlí, aby byla pochopena jistým způsobem (např. jako tvrzení, že *r*), a ona je tak pochopena: všechny ostatní přijatelné výklady pojmu významu parazitují na tomto. Srov. [2], s. 12.

¹² Analogický pojem "společného vědění" ("common knowledge") definoval D. Lewis v [12].

¹³ Srov. Schifferovu rekonstrukci původní Griceovy definice významu promluvy pro mluvčího v [17] a rozvinutí této definice v Griceových státech [5] a [6].

¹⁴ Uvažujeme zde o Strawsonově pojetí v jeho původní rigorózní podobě. Pod tlakem protiaргumentů se Strawson stal později pružnější ve dvojím ohledu: (a) Připustil, že užití smysluplné indikativní věty obsahující deskripci, kterou nic nespĺňuje, je výkonem smysluplného aktu, který označil jako "statement". Zároveň ale trval na tom, že tento akt je neúspěšný v radikálnějším smyslu, než je nepravdivost: to vyjádřil slovy, že nejde o "assertion". (b) Relativizoval svou verzi pravdivostního hodnocení vzhledem k aktuálnímu členění. Konstatoval, že je intuitivně přijatelná jen v případech, kdy se deskripce, kterou nic nespĺňuje, nachází ve východisku výpovědi: je-li situována v jádru, pak je na místě připustit, že výpověď je nepravdivá, spíše než že nemá pravdivostní hodnotu. Srov. [22].

LITERATURA

- [1] DAVIDSON, D. (1986): A Nice Derangement of Epitaphs. In: E. Lepore (ed.), **Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson**. Blackwell, Oxford.
- [2] DAVIDSON, D. (1994): The Social Aspect of Language. In: B. McGuinness and G. Oliveri (ed.), **The Philosophy of Michael Dummett**. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London.
- [3] DONNELLAN, K. (1966): Reference and Definite Descriptions. **Philosophical Review** 77.
- [4] GRICE, P. (1981): Presuppositions and Conversational Implicatures. In: P. Cole (ed.), **Radical Pragmatics**. Academic Press, New York.
- [5] GRICE, P. (1989): Meaning and Utterer's Intentions. In: H.P. Grice, **Studies in the Ways of Words**. Harvard UP.
- [6] GRICE, P. (1989): Meaning Revisited. In: H.P. Grice, **Studies in the Ways of Words**. Harvard UP.
- [7] CLARK, H. - MARSHALL, C. (1981): Definite Reference and Mutual Knowledge. In: A. Joshi, B. Weber and I. Sag (eds.), **Elements of Discourse Understanding**. Cambridge UP.
- [8] KOŤÁTKO, P. (1993): Frege, Tichý and the U.S. President. **From the Logical Point of View**, 2.
- [9] KOŤÁTKO, P. (1993): Intence a význam. **Filosofický časopis**, 5.
- [10] KOŤÁTKO, P. (1995): Definite Descriptions: The Nicest Vehicles of Reference I Know. In: J. Hill & P. Kořátko (ed.), **Karlovy Vary Studies in Reference and Meaning**. Filosofia, Praha.

- [11] KRIPKE, S. (1990): **Speaker's Reference and Semantic Reference**. In: A.P.Martinich (ed.), **The Philosophy of Language**. Oxford UP.
- [12] LEWIS, D. (1969): **Convention: A Philosophical Study**. Harvard UP.
- [13] NEALE, S. (1990): **Descriptions**. The MIT Press.
- [14] PEACOCKE, C. (1975): Proper Names, Reference and Rigid Designations. In: S.Blackburn (ed.), **Meaning, Reference and Necessity**. Cambridge UP 1975.
- [15] RÉCANATI, F. (1993): **Direct Reference**. Blackwell, Oxford.
- [16] RUSSELL, B. (1905): On Denoting. **Mind** 14.
- [17] SCHIFFER, S. (1972): **Meaning**. Oxford UP.
- [18] SCHIFFER, S. (1987): **Remnants of Meaning**. The MIT Press.
- [19] SOAMES, S. (19): How Presuppositions Are Inherited: A Solution to the Projection Problem. In: S.Davis (ed.), **Pragmatics. A Reader**. Oxford UP.
- [20] STALNAKER, R. (1991): Pragmatic Presuppositions. In: S.Davis (ed.), **Pragmatics. A Reader**. Oxford UP.
- [21] STRAWSON, P. (1991): On Referring. In: P.F.Strawson, **Logico-Linguistic Papers**. London 1971.
- [22] STRAWSON, P. (1971): Identifying Reference and Truth-Values. In: P.F.Strawson, **Logico-Linguistic Papers**. London.
- [23] TICHÝ, P. (1978): De Dicto and De Re. **Philosophia**, Vol.8. No 1.
- [24] TICHÝ, P. (1992): *Sinn & Bedeutung* Reconsidered. **From the Logical Point of View**, 2.